

ONCINA COVES, Faustino (ed.) 2019, *Crítica de la Modernidad. Modernidad de la crítica (Una aproximación histórico-conceptual)*, València: Pre-textos. ISBN 978-84-17830-98-4, 181 pàgines.

Amb la *Modernitat* s'engega el temps de la *crítica*, que és erigida com a instància fonamental del pensament; ara bé, en el mateix moviment, la *crítica*, forçosament, prendrà com a objecte a la pròpia *Modernitat*. El diagnòstic actual d'aquesta parella conceptual és el que convoca les diferents intervencions que compila el llibre editat per Faustino Oncina Coves que ací ressenyem, *Crítica de la Modernidad. Modernidad de la crítica*, que troben la seua base en comunicacions d'un congrés homònim. La inspiració d'aquestes dues veus —“crítica” i “Modernitat—, ens assenyala Oncina aclarint l'enfocament del diagnòstic, la localitzem en el diccionari *Conceptes històrics fonamentals. Lèxic històric del llenguatge politicosocial a Alemanya* editat per Werner Conze, Otto Brunner i Reinhart Koselleck, títol fonamental de la història conceptual [*Begriffsgeschichte*]. Tanmateix, els diccionaris històrico-conceptuals canònics requereixen d'una actualització: bona part del nostre patrimoni lingüístic ja no hi queda consignat. Inscrit en tan ambiciós projecte actualitzador, aquest volum retrata la temptativa d'una història conceptual renovada d'alambinar el concepte de crítica —i el seu vincle “crític” amb la Modernitat— en diàleg amb diverses perspectives amb avalada experiència en l'esmentada problemàtica. Es tracta d'un text realment plural. El lector notarà les evidents discordances, tant de punt de partida com d'objectius, entre els diferents autors. Tanmateix, lluny de constituir un punt feble, aquest caràcter virolat del conjunt d'aportacions mostra la complexitat i les contradiccions del propi objecte.

Passem ara a presentar els capítols. Seguirem, per guiar-nos, un fil argumental que els farà aparèixer en un ordre diferent al del llibre.

Precisament del caràcter amfibològic del concepte de “crítica” parteix Oncina en el capítol inaugural amb la intenció de fer un exercici clarificador. Delimita, en primer lloc, les diverses accepcions de la “crítica” i, seguidament, configura els distints aspectes de la “crítica de la ideologia”. Aquest exercici li permet, a banda de situar la problemàtica, apuntar a la idoneïtat de Koselleck: en ell trobem, en les seues nocions o connotacions, la pluralitat reunida sota ambdós conceptes. És per això que la variant koselleckiana de la història conceptual serà la més fructífera. Oncina esclareix en primer lloc l'ús que fa

Koselleck de la crítica a *Crítica i crisi*, la seua tesi doctoral. Vinculada a la inescindible parella, la “crisi”, la crítica apareix ací concebuda com la forma que pren el pensament en la Il·lustració. La crítica també compareix en l’elaboració metodològica del lèxic *Conceptes històrics fonamentals*, en la primera de les pautes metodològiques que enumera Koselleck, la “crítica històrica”. També anomenada “crítica de fonts”, aquesta es proposa elucidar els conceptes d’un temps determinat no només semànticament, sinó també pragmàtica. Seguidament, tot i que la qüestió ja està inoculada des de l’inici, Oncina assenta les bases per a assajar el diàleg entre la Història conceptual i la crítica de la ideologia. L’èmfasi es col·loca en la koselleckiana caracterització dels conceptes com a *indicadors d’experiències* i *factors d’expectatives*, així com el seu precepte d’indagar els estrats semàntics dels conceptes vinculant-los amb la dimensió pragmàtica del seu ús. Seguint l’estela de l’últim Koselleck, conclou Oncina, la història conceptual pot exercir-se avui com a crítica ideològica de les noves formes de mixtificació —desincronització de les esferes socials i aparició en la contemporaneïtat d’allò no contemporani com a mercaderia—.

També Ernst Müller, al segon capítol, tracta d’escatir la forma en què la crítica és posada en moviment en la història conceptual. La trobem en la seua primera i més bàsica tasca, en el mètode “històrico-crític” (hi al·ludíem amb Oncina). En aquest moment purament sincrònic, la dilucidació dels significats històrics d’un concepte permet descobrir significats devaluats o reprimits, reportar anacronismes. Però també mantenim la crítica en la segona instància en què, introduint la diacronia, elevem el mètode històrico-crític a història conceptual pròpiament dita. Ací, aquesta pot servir com un correctiu al necessari gest d’abstracció del context que ella mateixa efectua en seguir el significat dels conceptes en el temps. Davant l’aparença de constància que adquireixen els conceptes pot, en suma, apropar-nos-els com accions humanes que responen a desafiaments concrets. Una història conceptual així concebuda possibilita la connexió crítica amb el passat reprimat en el sentit de W. Benjamin. A més, també pot posar de manifest els pressupòsits pràctics de la ciència a través de la reconstrucció de les preguntes i els problemes en la superació dels quals treballaren els conceptes. Ara bé, la història conceptual, per poder ser crítico-ideològica, ha de tenir en compte “allò Altre de la semàntica”. Müller explicita el distanciament de Koselleck dels seus mestres, Heidegger i Gadamer, quan assenyalava que l’anàlisi dels conceptes no ha de veure’s clausurada en la seua consideració com a llenguatge, sinó que ha d’apuntar al seu caràcter d’índexs d’una lògica social general. Partint d’aquesta precisió i valent-se del contrast amb Koselleck, Müller critica a Harmut Rosa justament per sobredimensionar la semàntica sobre els processos socials quan tracta l’ “acceleració”, o el seu parell antagònic, la “ressonància”, com a metafenòmens sociològics.

L'intent de trobar en la història conceptual la crítica (ideològica) l'apropa en les interpretacions a la tradició de la Teoria Crítica frankfurtiana; en part ho hem vist. Nogensmenys, aquest diàleg requereix, per ser fructífer, d'una explicitació de les diferències d'ambdós projectes i dels possibles elements que suposen una resistència a l'apropament. Serveix per a aquest propòsit el recordatori d'Oncina, al primer capítol, del fre que suposa la transcendentalització de categories arrelades en un moment històric determinat de la *Històrica* kose-lleckiana per a la crítica ideològica (malgrat l'autocrítica de Koselleck al respecte). També cal tenir present que la crítica a la Modernitat que efectua la història conceptual en algunes de les seues elaboracions clàssiques és, per conservadora, radicalment oposada a la dels frankfurtians (tot i coincidir en assenyalar el seu caràcter dialèctic). L'estudi que elabora Bárbara Picht en el capítol quart exposa justament una d'aquestes crítiques, la de Werner Conze. Per a ell, la "revolució mundial europea" ha pertorbat l'ordre social, sent el distanciament entre Estat i societat l'avatar principal d'aquest aldarull modern. Davant la desintegració a què l'acceleració moderna ha abocat, amb una mirada funcionalista, Conze s'interessa per com efectuar una reintegració renovada de l'ordre que continga el desbocament dels elements exclosos —vegeu, fonamentalment, la classe treballadora—. Com s'observa, es tracta d'un diagnòstic eminentment polític: la investigació històrico-conceptual és considerada com una forma d'il·luminar l'"obscuritat moderna". La tríada present en l'anàlisi de Conze, a saber, *món integrat-dissolució-reintegració renovada*, fou usada també, recorda Picht, per historiografies com la *Ostforschung* que justificaren l'expansió nacional-socialista cap a l'Est xifrant-la com una construcció d'un nou ordre. Conze guardà un "prudent silenci" respecte d'aquestes formes de trànsit de la història conceptual a la política conceptual, però no fou el cas d'altres com Otto Brunner, qui posà la crítica històrica a disposició del model *völkisch* de pensament.

Són diversos els capítols centrats en la Teoria Crítica. La història conceptual la trobem ací nodrint metodològicament el rastreig dels distints significats que la "crítica" ha anat adoptant en els diferents herois de l'Escola de Frankfurt. Vanessa Vidal reconstrueix en el cinquè capítol el concepte d'*interpretació* que Adorno elabora en la seua lectura de Kierkegaard. Aquesta s'ha de comprendre, sosté Vidal, com una particular forma d'apropiació del materialisme i del projecte de la crítica diferent i enfrontada al "materialisme interdisciplinari" de Horkheimer, identificat tradicionalment aquest últim com el genuí projecte de la Teoria Crítica. Interpretant la literalitat del llenguatge kierkegaardian, tal i com ho disposa la teoria freudiana del llenguatge, Adorno aconsegueix que aquest aparega en tant que símptoma o indicatiu no de continguts subjectius inconscients latents, com en els actes fallits freudians, sinó d'allò que en el vocabulari hegelian és l'esperit objectiu. En la literalitat dels textos de Kierkegaard

s'expressa la figura de l'esperit objectiu de l'època, però —i aquest és el punt fonamental on Adorno marca la seua distància amb Hegel— no com a realitat racional, sinó en el seu caràcter mític, absurd. Precisament perquè fa aparèixer en el seua irracionalitat a la “segona naturalesa”, la interpretació adorniana connecta amb la praxis transformadora.

Si Vanessa Vidal desmarca el projecte de teoria crítica del jove Adorno del de Horkheimer, el capítol sisè ens du, de la mà de Falko Schmieder, a un abordatge del concepte de “crítica” —així com del projecte de Teoria crítica associat— a partir de Horkheimer. Ací la història conceptual il·lumina, junt amb la història dels problemes, a la història de la teoria per tal de mostrar com el concepte de “Teoria Crítica” és l'índex d'un problema concret al qual s'enfronta el pensament de filiació marxista en els anys trenta, a saber, la crisi del vincle entre teoria i praxis. L'anàlisi discorre a partir de la comparació de dos textos: el discurs inaugural de l'Institut d'Investigació Social (1931) i el text programàtic *Teoria tradicional i Teoria Crítica* (1937). En el primer, Horkheimer dissenya un programa d'investigació social compatible, com en Marx, amb una concepció forta de ciència vinculada amb la confiança de què la teoria pot introduir racionalitat en el subjecte i el món. En contrast, aquesta confiança es dissipa en el text de 1937 (entretant ha ascendit Hitler al poder, l'Institut s'ha vist obligat a prendre el camí de l'exili i l'Est s'ha estalinitzat). El concepte de “Teoria Crítica” del Horkheimer de 1937 implica una “rehabilitació de la filosofia” que, com deia Adorno, es manté en vida perquè deixà passar l'instant de la seua realització. Aquest problema que hi ha a la base del concepte de Teoria Crítica és oblidat en la seua reaparició en els anys seixanta.

També rastrejant el concepte de crítica, però en un sentit diferent, trobem la detinguda exploració que José Manuel Romero Cuevas efectua en el novè capítol d'allò que d'específic té la crítica de la Modernitat en els principals representants de l'Escola de Frankfurt. Romero seguirà el rastre de la *crítica immanent*, no només en Adorno i Horkheimer, sinó també en els seus “successors”. La ja tradicional lectura iniciada per Habermas reprova a Adorno i a Horkheimer haver despullat a la crítica de fonaments racionals com a conseqüència d'identificar a la raó realitzada en la nostra civilització com a raó instrumental; la resolució d'aquesta aporia és un mèrit que s'apuntarien la teoria habermasiana de l'acció comunicativa i la teoria del reconeixement d'Axel Honneth. En litigi amb aquesta reconstrucció, Romero pretén assenyalar la potència de la proposta d'Adorno i Horkheimer, alhora que critica els plantejaments dels seus crítics qüestionant el suposat guany que suposen respecte dels mestres. A llum del diagnòstic, apareixen Adorno i Horkheimer com a defensors d'una crítica immanent vinculada amb la crítica al capitalisme que serà inexistent en Habermas i que haurem d'esperar a l'últim Honneth i a Jaeggi perquè reaparega.

Un exercici particular és el que elabora Giorgia Cecchinato al vuitè capítol. Amb ànim de donar concreció a aquestes reflexions teòriques, posa la concepció de W. Benjamin de la crítica, així com les seues lectures de Kafka, a disposició de l'abordatge d'un fet actual: l'intent d'ocultació de la memòria de la dictadura al Brasil. Benjamin vincula la interpretació amb el portar el passat al present de forma que l'últim pugui obrir-se en un sentit transformador. L'adopció d'aquest enfocament permet a Cecchinato defensar la urgència de revisar la Llei d'amnistia brasilera de 1979 i de restituir les restes mortals dels desapareguts com una forma d'elaboració del passat, de "donar sentit a la ferida" —signe de l'oblit i, al seu torn, de la impossibilitat d'oblidar—. Aquest no és un gest de mer record del passat, sinó de lluita per la transformació del present.

Altres abordatges crítics de la Modernitat que la història conceptual fa bé a tenir en compte per la seua transcendència són els de Hegel i Heidegger. Al capítol tercer, Giovanna Pinna elabora una reflexió sobre la filosofia hegeliana de l'art que treu a la llum les seues potencialitats com a crítica de la Modernitat. Pinna mostra com en ella Hegel posa en dialèctica relació els aspectes de la "Modernitat com a crítica" i de la "crítica de la Modernitat". Pel que fa al primer, Hegel identifica l'especificitat d'allò modern en la ruptura respecte de la continuïtat històrica, en la consideració del passat com un "altre" permesa per la posició reflexiva adoptada. Així, en les novel·les de cavalleries —fase intermèdia entre allò antic i allò modern— encara trobem la "clàssica" adhesió a l'univers espiritual que representa l'obra. En canvi, en *El Quixot*, reelaboració irònica de la bella cavalleria, la distància entre la matèria tractada i l'elaboració artística és una marca d'allò plenament modern. L'aspecte de la "crítica de la Modernitat" apareix associat al concepte de *prosa del món*, amb el qual Hegel fa referència al desencantament de la quotidianitat —vinculat amb la racionalització moderna— que empenya l'art a l'ús de la comicitat i la ironia. Cervantes és modern perquè ja no pot representar l'heroi, que antuvi carregava als muscles amb allò universal i era la pauta moral, sinó de forma irònica —sent la ironia una reacció a l'espai limitat d'acció del ciutadà modern—. Des d'aquesta perspectiva trobem un Hegel que ens avança la crítica weberiana a la Modernitat com a pèrdua de sentit.

Un dels caràcters fonamentals de la Modernitat és que té una concepció forta del subjecte. Des de finals del segle XIX s'han efectuat potents crítiques al subjecte que són, no cal dir-ho, crítiques a la Modernitat. Juan de Dios Bares Partal efectua al setè capítol una anàlisi d'una d'aquestes: la de Heidegger. Ho fa a partir de, per una banda, el text conegut com *l'Informe Nartop* (1922) i, per l'altra, *L'èsser i el temps* (1927). Heidegger s'embarca en allò que ell denomina *Destruktion* de la tradició, una revisió de com s'ha comprès a l'èsser des

del temps, o de l'ésser i el temps, que el duu a remuntar-se a les fonts. Una de les fonts fonamentals és Aristòtil. En aquesta *Destruktion* ambdós textos corren paral·lels. *L'Informe Naptop* valora en Aristòtil una concepció de l'ésser vinculada amb la pràctica, que remet a “allò que està a la mà”. En canvi, *L'ésser i el temps* menysté la tradició i assenjala els límits de l'ontologia d'un Aristòtil que estaria impregnat de la metafísica de la presència. No sense passar reticències cap a Heidegger en silenci, a Bares li sembla interessant el seu intent de recuperació, així com el d'altres pensadors com Pierre Hadot i Michel Foucault, de les arrels fàctiques de la comprensió en els filòsofs grecs (Aristòtil, Sòcrates o Plató).

Com esperem haver mostrat, el llibre ressenyat és capaç de portar al present i empentar a dialogar a diverses de les perspectives més fructíferes per a la teoria social contemporània. Haver assolit aquesta tasca tenint com a lligam la *història conceptual* —una perspectiva força enriquidora i amb potencialitats interdisciplinàries— i a la *crítica* —sempre necessària— és un motiu per a recomanar-ne la lectura. És cert que qui fa la ressenya troba a faltar una anàlisi que expressament problematitze la possibilitat de diàleg entre la hermenèutica (de la que prové la història conceptual) i la Teoria Crítica, dues tradicions manifestament enfrontades. Les possibilitats per a aquesta tasca estan, no obstant això, sembrades.

JOAN GALLEGO MONZÓ
Universitat de València